

УДК 346.1(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.63>

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ, ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Лозова А.А.,

аспірантка кафедри господарського права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

Лозова А.А. Спеціалізація господарського законодавства України: теоретико-правові засади, виклики воєнного стану та євроінтеграційний контекст.

Стаття присвячена комплексному дослідженню положень чинного господарського законодавства України в аспекті процесів його спеціалізації, з урахуванням масштабних трансформацій правового поля, зумовлених воєнним станом, економічними викликами та стратегічним курсом на європейську інтеграцію. Дослідження поєднує теоретико-методологічний аналіз і практико-правову оцінку, спрямовані на виявлення сутності спеціалізації як закономірного та необхідного етапу еволюційного розвитку господарського права в умовах зростання складності економічних процесів.

У роботі розглядається співвідношення та взаємодія процесів уніфікації, спеціалізації та подальшої інтеграції в системі права, простежується їхній вплив на внутрішню структуру господарсько-правового регулювання та рівень ефективності реалізації господарських правовідносин. Особливий акцент зроблено на проблемі відсутності системної класифікації господарських договорів у національному законодавстві, що призводить до фрагментації нормативного масиву, ускладнює забезпечення єдності судової практики та створює додаткові труднощі у правозастосуванні, особливо в умовах дії воєнного стану та інших надзвичайних правових режимів.

Окрему увагу приділено питанням впливу воєнних реалій та економічної нестабільності на зміст і форму господарсько-правових норм, а також проблематиці адаптації законодавства до європейських стандартів. У цьому контексті обґрунтовано напрями удосконалення договірного права, зокрема через його структурну впорядкованість і формування єдиної системи спеціалізованих інститутів.

Авторкою доведено, що спеціалізація господарського законодавства є не лише наслідком об'єктивної еволюції правової системи, але й ефективним інструментом підвищення якості, передбачуваності та стабільності правового регулювання. Її належне нормативне закріплення визначається необхідною умовою формування внутрішньо узгодженої, адаптивної та конкурентоспроможної системи господарського права, здатної забезпечити сталий розвиток національної економіки навіть за умов кризових і посткризових викликів.

Ключові слова: спеціалізація, господарсько-правове регулювання, воєнний стан, диференціація, уніфікація, інтеграція.

Lozova A.A. Specialization of Ukraine's economic legislation: theoretical and legal principles, challenges of martial law, and the European integration context.

The article is devoted to a comprehensive study of the current economic legislation of Ukraine in the context of its specialization processes, taking into account large-scale transformations of the legal framework caused by martial law, economic challenges, and the state's strategic course toward European integration. The research combines theoretical and methodological analysis with a practical legal assessment, aimed at identifying the essence of specialization as a natural and necessary stage in the evolutionary development of economic law under conditions of increasing complexity of economic processes.

The study examines the correlation and interaction between unification, specialization, and subsequent integration processes within the legal system, tracing their impact on the internal structure of economic law regulation and the effectiveness of economic legal relations. Special attention is given to the absence of a systemic classification of economic contracts in national legislation, which leads to the fragmentation of the regulatory framework, complicates the consistency of judicial practice, and creates additional difficulties in law enforcement, particularly under martial law and other extraordinary legal regimes.

The paper also focuses on the influence of wartime realities and economic instability on the content and form of economic legal norms, as well as on the challenges of adapting legislation to European

standards. In this context, the article substantiates directions for improving contract law, particularly through its structural ordering and the development of a unified system of specialized legal institutions.

It is argued that the specialization of economic legislation is not only a consequence of the objective evolution of the legal system but also an effective instrument for improving the quality, predictability, and stability of legal regulation. Its proper normative consolidation is identified as a necessary precondition for shaping a coherent, adaptive, and competitive system of economic law, capable of ensuring the sustainable development of Ukraine's economy even under crisis and post-crisis conditions.

Key words: specialization, economic and legal regulation, martial law, differentiation, unification, integration.

Постановка проблеми. Сучасний стан господарського права України характеризується глибокими трансформаціями, зумовленими комплексом соціально-економічних та політико-правових чинників, серед яких визначальними є воєнний стан, економічна нестабільність, стратегічна євроінтеграційна орієнтація держави та процеси спеціалізації законодавства. У таких умовах особливо актуальним стає системне осмислення спеціалізації господарського законодавства як механізму підвищення ефективності, передбачуваності та стабільності правового регулювання господарських відносин. Однією з фундаментальних проблем є фрагментарність нормативного регулювання, що проявляється у відсутності системної класифікації господарських договорів, правових режимів та сфер діяльності. Це ускладнює правозастосування, знижує рівень юридичної визначеності та створює додаткові ризики для учасників господарських правовідносин.

Спеціалізація господарського законодавства охоплює різні сфери діяльності (виробничу, фінансову, сервісну, торговельну), суб'єктів (акціонерні товариства, державні підприємства, холдинги, об'єднання юросіб), об'єкти (майнові комплекси, концесії, комунальна власність) та функціональні норми (процедурні, організаційні, санкційні).

Водночас існує проблема недостатньої узгодженості норм різних сфер господарського права, що проявляється у слабкій синхронізації корпоративного, договірної, майнового, фінансового, зовнішньоекономічного та процедурного регулювання. Така розбалансованість ускладнює формування ефективної, адаптивної та прогнозованої системи господарського права, здатної забезпечити стійкий розвиток економіки навіть за умов кризових та посткризових викликів.

Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу процесів спеціалізації господарського законодавства, що дозволяє підвищити якість, передбачуваність та стабільність правового регулювання; систематизувати механізми державного контролю за дотриманням принципів конкуренції та прозорості; створити нормативні передумови для інтеграції українського господарського права у європейське та міжнародне правове середовище; посилити адаптивність системи господарського права до умов воєнного стану та економічної нестабільності.

Мета дослідження: комплексно проаналізувати процеси спеціалізації господарського законодавства України, оцінити їхній вплив на ефективність, передбачуваність та стабільність правового регулювання, виявити проблеми фрагментарності та невзаємопов'язаності норм у різних сферах господарського права та виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавчої системи з метою підвищення її адаптивності та здатності забезпечувати стійкий розвиток економіки в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та стратегічної євроінтеграції.

Досягнення цієї мети спрямоване на підвищення адаптивності господарсько-правового регулювання та його здатності забезпечувати стійкий розвиток економіки України в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та стратегічної євроінтеграції.

Стан опрацювання проблематики. Сфера спеціалізації господарського права привертає значну увагу науковців, оскільки охоплює аналіз форм, напрямів та механізмів спеціалізації правового регулювання та їх вплив на ефективність господарських відносин. Проблематику спеціалізації господарського законодавства досліджували такі провідні науковці Задихайло Д.В., Кудрявцева В.В., Подцерковний О.В., Мілаш В.С., Голіна О.В., Беяневич О.А. та інші. Попри значний науковий доробок, актуальність теми визначається необхідністю забезпечення комплексної спеціалізації господарсько-правових норм та їх узгодженості за предметом, суб'єктом, об'єктом і функціональною спрямованістю, що виступає фундаментальною передумовою підвищення правової визначеності, прогнозованості та стабільності господарських відносин у сучасному динамічному соціально-економічному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Спеціалізація законодавства виступає об'єктивним і закономірним процесом розвитку правової системи, зумовленим ускладненням суспільних відносин та необхідністю їх більш чіткого, послідовного й ефективного нормативного врегулювання. У сфері господарського права цей процес має особливе значення, адже саме дана галузь права безпосередньо детермінує функціонування економічної системи держави, рівень її конкурентоспроможності та

інвестиційної привабливості. Перехід до ринкової економіки, розширення приватного сектору, інтенсивний розвиток господарської діяльності, поява нових організаційно-правових форм господарювання, активізація зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняних суб'єктів господарювання та інші чинники актуалізували потребу у спеціалізованому правовому регулюванні відносин, пов'язаних з організацією та здійсненням господарської діяльності.

У межах загальної теорії права визнається, що кожна норма у системі права має власну спеціалізацію, що зумовлює її своєрідність порівняно з іншими правовими нормами. Ця особливість дає змогу класифікувати норми права за різними критеріями. Важливим при цьому є принцип «*lex specialis derogat legi generali*» (спеціальний закон скасовує дію загального), який відображає пріоритетність спеціальних норм над загальними. Водночас на практиці його застосування часто ускладнене через відсутність чіткого законодавчого розмежування загальних і спеціальних норм, а також належних науково-методологічних розробок [1].

У науці виділяють три основні форми спеціалізації в праві: 1) предметна та функціональна диференціація (розгалуження нормативного змісту правового регулювання); 2) конкретизація (деталізація змісту нормативного регулювання); 3) інтеграція/ уніфікація (узагальнення регламентації того спільного, що притаманне певним групам суспільних відносин)[2].

Слушною є думка І.В. Суходубової стосовно того, що диференціація (спеціалізація) законодавства – це об'єктивна тенденція його розвитку, змістом якого є врахування особливостей, специфіки, багатогранності суспільних відносин, урегулювання яких здійснюється певним комплексом юридичних приписів і нормативноправових актів. Диференціація законодавства проявляється в існуванні спеціальних правових норм, у поділі законодавства на інститути і галузі, у виділенні особливої частини кодексів, завдяки чому враховуються особливості тих або інших відносин у цілому або особливості окремих сторін цих відносин. Уніфікація і диференціація законодавства здійснюються як у процесі створення окремих нормативно-правових актів, так і в рамках систематизації законодавства [3].

Зазвичай яскравий приклад якісної спеціалізації законодавства можливо привести на відповідних двох сферах, які завдають характер та динаміку економічного розвитку, як такого – інвестиційній та інноваційній. Адже ці сфери є рушійною силою економічного розвитку та головними інструментами щодо визначення рівня економічного розвитку країни. Відтак, інвестиційне законодавство має відносно тривалий шлях, а точніше історію свого розвитку та яскраву спеціалізацію господарсько-правового забезпечення [4].

З 28.08.2025 року втрачає чинність Господарський кодекс України (ГКУ), а його норми будуть замінені спеціальним законом – Законом України № 4196 «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [5]. Це створює комплексну задачу для наукового та практичного аналізу: в умовах триваючої збройної агресії РФ, економічної нестабільності та кризи, а також курсу на євроінтеграцію, законодавець намагається впорядкувати правове регулювання господарської діяльності, проте на практиці виникають проблеми дублювання норм ЦКУ та спеціальних законів, правова невизначеність у перехідний період та необхідність адаптації підприємств до нових правил. Вказані обставини посилюють потребу у чіткій спеціалізації законодавства як механізму забезпечення правової стабільності та ефективного функціонування економічних суб'єктів. Відтак, неможливо не погодитись з думкою Подцерковного О.П., Беляєвич О.А., щодо негативних наслідків скасування Кодексу, серед яких, перш за все, це те, що українська правова система втратить національну ідентичність у порівнянні із країною-агресором та СРСР, де завжди існувала та існує потужна протидія окремій кодифікації господарського й комерційного законодавства, всупереч європейському досвіду [6]. По-друге, понизиться статус господарського законодавства з рівня кодифікованого на рівень спеціального законодавства, а суспільство позбудеться інструменту систематизації та компактизації численних господарських законів, які сьогодні неосяжні та майже невідомі підприємцям, провокують помилки у правозастосуванні й чималі санкції держави до бізнесменів. По-третє, без законодавчих обмежень залишатимуться інструменти державного регулювання економіки, адже сьогодні лише ГК упорядковує ці засоби та й загалом принципи взаємодії держави та бізнесу. Усунення загального поняття суб'єкта господарювання та господарської діяльності призведе до різного застосування відповідних актів господарського законодавства, зокрема, законів України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», а також Кримінального, Земельного та Податкового кодексів тощо [6].

Продовжуючи аналіз, доцільно наголосити, що у сфері конкурентного права також простежується посилена тенденція до спеціалізації. Скасування Господарського кодексу України та запро-

вадження Закону України № 4196 «Про особливості правового регулювання господарської діяльності» обумовлює необхідність по-новому осмислити межі регулювання конкурентних відносин, оскільки вони традиційно поєднують елементи приватноправового та публічно-правового впливу. Спеціалізація у цій галузі проявляється у виокремленні особливих механізмів протидії антиконкурентним узгодженим діям (картелям, змовам на торгах), зловживанню монопольним становищем та недобросовісній конкуренції, що набувають особливої актуальності в умовах дерегуляції та системного реформування господарського законодавства.

Власне, Закон України «Про захист економічної конкуренції» [7] у поєднанні з рішеннями та рекомендаційними роз'ясненнями Антимонопольного комітету України формує спеціалізований нормативний масив, який виконує системоутворюючу функцію для регулювання конкурентних відносин у перехідний період. Спеціалізація конкурентного права проявляється не лише у нормативній площині, але й у доктринальному та практичному вимірах: інститут протидії антиконкурентним узгодженим діям фактично перетворюється на окремий напрям правового регулювання, у межах якого розробляються специфічні методологічні підходи до кваліфікації порушень, доказування їх наявності та визначення правових наслідків

Показовим у цьому аспекті є застосування норм статей 5–8 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [7], що здійснюють диференціацію форм узгоджених дій (горизонтальних та вертикальних) і встановлюють для них окремі правові режими оцінки. Застосування цієї диференціації свідчить про те, що конкурентне право набуває внутрішньої структурованості, в якій відбувається відхід від універсального підходу до регулювання на користь спеціалізованих інструментів, здатних враховувати економічну природу конкретних правопорушень. Саме такий підхід уможливорює більш гнучке реагування на динамічні процеси ринку, забезпечує баланс між превентивною та каральною функціями права, а також сприяє інтеграції української практики у загальноєвропейський правовий простір, де принцип диференційованого підходу до кваліфікації антиконкурентних дій уже давно є усталеним.

Процеси спеціалізації господарського законодавства України є об'єктивним і закономірним наслідком еволюції економічних відносин, зростання складності соціально-економічного середовища та нагальної потреби у створенні дієвих механізмів правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах трансформації національної та світової економіки. Аналіз чинної нормативної бази, яка охоплює регулювання публічних і оборонних закупівель, фінансового сектору, інвестиційно-інноваційної діяльності, конкурентного та корпоративного права, а також сфери природних монополій і комунальних послуг, засвідчує одночасне співіснування високого рівня деталізації та спеціалізації норм із наявністю істотних прогалин і суперечностей, що ускладнюють їх ефективне застосування на практиці. Ключовим викликом виступає фрагментарність і несистемність регулювання, зокрема відсутність належної класифікації господарських договорів, процедурних і організаційних норм, що породжує правову невизначеність і посилює ризики для учасників господарських відносин. Скасування Господарського кодексу України та імплементація Закону № 4196-IX у сфері корпоративного управління актуалізували необхідність адаптації установчих документів, оптимізації органів управління та процедур прийняття рішень, що є визначальним чинником для стабільності та безперервності функціонування корпоративних структур. Окремої значущості набуває розвиток правових режимів у сферах критичної інфраструктури та природних монополій, адже саме вони забезпечують життєздатність населення, стійкість енергетичних і комунальних систем, а також інвестиційну привабливість держави, що особливо актуально в умовах збройної агресії РФ, економічної нестабільності, фінансово-економічної кризи та стратегічного курсу України на європейську інтеграцію. За таких умов ефективність правового регулювання стає одним із ключових чинників національної безпеки, соціальної стабільності та сталого економічного розвитку.

Подолання виявлених проблем потребує комплексного і багаторівневого підходу, що включає систематизацію та кодифікацію господарсько-правових норм, узгодження між собою підгалузей господарського права, підвищення адаптивності законодавства до кризових і надзвичайних умов, гармонізацію з європейськими та міжнародними стандартами, розбудову науково-методологічного забезпечення процесів спеціалізації, а також впровадження сучасних цифрових інструментів управління, контролю та моніторингу. Реалізація такого підходу створює передумови для формування внутрішньо узгодженої, стабільної й водночас гнучкої та інтегрованої системи господарського права, здатної забезпечити передбачуваність і сталість правового регулювання навіть у кризових умовах.

Висновки. Сучасний стан господарського права України визначається глибинними трансформаціями, зумовленими воєнним станом, економічною нестабільністю та стратегічною орієнтацією на євроінтеграцію. У цьому контексті спеціалізація господарського законодавства постає не лише

об'єктивною закономірністю розвитку правової системи України, а й ключовим чинником підвищення її якості, ефективності, прогнозованості та стійкості. Вона є визначальною передумовою стабільного функціонування економіки, захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також реалізації стратегічних пріоритетів держави в умовах глобальних викликів та цивілізаційного вибору на користь європейської інтеграції.

Фрагментарність і невзаємопов'язаність норм залишаються одними з найбільш серйозних проблем. Відсутність системної класифікації господарських договорів, правових режимів та сфер діяльності ускладнює забезпечення юридичної визначеності й єдності судової практики, створюючи ризики для учасників господарських відносин.

Процеси спеціалізації охоплюють багатовимірну структуру – від сфер діяльності (виробнича, фінансова, сервісна, торговельна) до суб'єктів (акціонерні товариства, державні підприємства, холдинги) та об'єктів (майнові комплекси, концесії, комунальна власність). Проте недостатня узгодженість корпоративного, договірної, фінансового та зовнішньоекономічного регулювання істотно знижує адаптивність господарського права.

На жаль, відміна Господарського кодексу України може мати низку негативних наслідків. Вона посилює ризики правової фрагментації, знижує рівень юридичної визначеності та позбавляє систему господарського права системоутворюючої основи. Це ускладнює забезпечення стабільності та передбачуваності правового регулювання, а також створює додаткові бар'єри для інтеграції українського законодавства до європейського правового простору. В умовах воєнного стану та кризових викликів така тенденція може призвести до правової дезінтеграції та послаблення інституційних механізмів захисту конкуренції й економічного порядку.

Спеціалізація господарського законодавства повинна розглядатися не лише як закономірний етап розвитку правової системи, але й як свідомо застосовуваний механізм удосконалення договірної та інституційної регулювання. Її належне нормативне закріплення є передумовою створення внутрішньо узгодженої, адаптивної та конкурентоспроможної системи господарського права.

Пропозиції та напрями вдосконалення включають:

- розробку системної класифікації господарських договорів та спеціалізованих інститутів;
- усунення правової фрагментарності та розбалансованості між різними сферами господарського права;
- структурну впорядкованість і прозорість договірної регулювання;
- створення стабільної законодавчої основи, що спирається на позитивний потенціал Господарського кодексу, а не його ліквідацію;
- гармонізацію з європейськими стандартами при збереженні національної специфіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права: підручник / ред. М.В. Цвік, О.В. Петришин. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Беяневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірної права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 «господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.А. Беяневич. Київ, 2006. 34 с.
3. Суходубова І.В. Стабільність і динамізм законодавства: монографія. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. 224 с.
4. Остапенко Ю.І. Розвиток господарського законодавства України: систематизація та вимога змістовної модернізації: дис. Д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2021. 459 с.
5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
6. Подцерковний О.П. Беяневич О.А. Ініціатива цивілістів щодо скасування Господарського кодексу – дестабілізація правового поля економіки. URL: https://censor.net/ua/resonance/3440808/initsiatyva_tsyvilistiv_schodo_skasuvannya_gospodarskogo_kodeksu_destabilizatsiya_pravovogo_polya_ekonomiky (дата звернення: 15.08.2025).